

ISSN 2310-3353



«А. БАЙТҰРСЫНОВ
АТЫНДАҒЫ ҚОСТАНАЙ ӨңІРЛІК
УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ



ҚМПИ ЖАРШЫСЫ

ҒЫЛЫМИ-ӘДІСТЕМЕЛІК ЖУРНАЛ
НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

№ 3

2022



150
жы
Ахмет
БАЙТҰРСЫНОВ

Қостанай мемлекеттік педагогикалық институтының ЖАРШЫСЫ

ҒЫЛЫМИ-ӘДІСТЕМЕЛІК ЖУРНАЛ

№ 3 2022

ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ САРАПТАМАЛЫҚ-ШОЛУ ЗЕРТТЕУЛЕР ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ОБЗОРНО-АНАЛИТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

ӘОЖ 82.0 (574)

Қалқаман Жақып

А. Байтұрсынов атындағы

*Қостанай өңірлік университетінің профессоры,
философия ғылымдарының кандидаты*

*Ахмет Байтұрсынов мұражайының директоры,
Қазақстан, Қостанай*

«АХМЕТ БАЙТҰРСЫНҰЛЫ – АЛАШ РУХЫ»

Түйін

XX ғасырдың басындағы елдегі аласапыран қиын кезеңде халықтың қамын ойлаған саяси күш – Алаш қозғалысы болатын. Осы қозғалыстың басында – саяси мәдениеті әлемдек деңгейге, оқыған, сауатты, кәсіби даярлығы заманына сай, адамгершілік-имандылық қасиеттері ата-бабамыздың сан ғасырлық қастерлі құндылықтарына негізделген талай тарландар тарих сақынасына шықты – Ә. Бөкейханов, А. Байтұрсынұлы, М. Дулатов.

Кілт сөздер: Алаш қозғалысы, ұлт-азаттық қозғалыс, қазақ автономиясы.

1 Кіріспе

Алаш қозғалысы ХІХ – ғасырдағы ағартушылар қозғалысының жалғасы, жоғары сатысы. Ахмет Байтұрсынұлы оқу білімді ағартушылықты «ерге теңдік, кемге кеңдік, азды көкке теңгеретін» бостандық жолы деп таныды. Сондықтан Ахмет Байтұрсынұлы тек ағартушы саласында қалмай, оны ұлт-азаттық қозғалысының ең бірі айбынды қаһарманы ретінде қабылдауымыз керек. Әлихан Бөкейханов қазақ даласындағы ұлт-азаттық қозғалысын еуропалық, демократиялық, конституциялық, парламенттік күрес жолына салса, Ахмет Байтұрсынұлы ұлт-азаттық қозғалысына гуманисттік, ұлттық сипат берді.

Халқымыз үшін сол кездегі ең маңызды мәселе – ұлттық тәуелсіздігімізді алу, қазақ қоғамын өркениетті әлемдік қауымдыстықтың қатарына еңгізу.

Осы жолда Ахмет Байтұрсынұлы қазақ автономиясын құруда, бөлшектеніп кеткен қазақ жерін түгендеуде, аштарға көмек ұйымдастыру да, халық ағарту саласын жүйеге келтіруде, қазақ мектептерін оқу құралдарымен қамтамасыз етуде, тіл саясаты мен қазақ тілінің мәртебесіне ден қоюда өлшеусіз еңбек сіңіргенің бүгінгі ұрпақ білулері керек.

2 Материалдар және әдістер

Ахмет Байтұрсынұлын өз замандастары «Ғылымның алғашқы шамшырағы» деп жоғары бағаласа, Сәкен Сейфулин Ахмет Байтұрсынұлын «Ұлтының ар намысы бола білген» десе, Мұхтар Әуезов Ахмет Байтұрсынұлын. «XX ғасырдың басындағы қазақ зиялысының қолбасшысы, Шоқан, Ыбырай, Абайдан кейін Ахметті қоямыз. Бұл – төрт бұршымыздың түгелденгендігінің белгісіндей» деп толықтыра түседі.

Әлихан Бөкейханов 1925 жылы Ахмет Байтұрсынұлына «Алтынсары баласы Ыбырай хақында өзің жазсаң жақсы болар еді, ол сенің ағаң емес па? Егер ол қазір өмір сүрсе, сендей болар еді, ал сен ертерек дүниеге келгенде оның ісін жасарың хақ» – деп қортындылайды.

«Алаш партиясы» ХХ ғасырдың басындағы Ресейдегі көптеген саяси партиялардан жоғары тұрады, сауатты және мықты партия болды. Себебі «Алаш» партиясына кіру үшін:

1. Партия бағдарламасын қабылдап оны іске асыруға тырысатын, асығатын болулары керек.

2. Өтірік айтпайтын, шындықтан қайтпайтын.
3. Туысқандыққа бүйрегі бұрмайтын.
4. Дүниеге қазағып сатылмайтын.
5. Шыншыл, әділ, тура адамдар осы партияға мүше болатын. Әттең бүгінгі

Қазақстандағы саяси партияларға осы талаптар жетіспейді-ау!

Сыртын берсе іші басқа, тілін берсе жүрегі басқа болатын сөзі ісіне үйлеспейтін, Алаш жолынан ауып, айтысып, тартысуға жарамайтын, ауырлық болса жалт беретін, қорқақ, айнымалы мінезі бар адамдар Алаша партиясына кірмейтін.

Алашшылар қарапайым пендешілікке салынып, жиған білімі мен лауазым-қызметін жан бағуға да арнай алар еді. Бірақ ол жолға түспеді. Оған ары да, халыққа деген адалдығыда жібермеді.

Алаш қайраткерлері ұлттық сана-сезімді мемлекеттік деңгейге көтере білді. Олардың басты мақсаты – ұлттық мемлекет құру. Ондай мемлекет құрды. Алаш орда үкіметі екі жыл үш ай ресми билік құрды. Алашшылардың мінездері мықты, рухтары күшті болатын.

3-4 Нәтижелер мен талқылау

Біздер «ұлттық рух» – деген сөздерді жиі қолданамыз, Ахмет Байтұрсынұлының «рух» туралы арнайы трактаттары болмаса да еңбектерін зерттеп, зерделеп қарасақ «рухты» айқындайтын қасиеттерді құрамдас бөліктерін табамыз. Ахмет Байтұрсынұлы бір сөзбен ұлттық рухты «қазақылық» деген.

Ал оған жататын қасиеттер: ана тіліміз, ұлттық әдет-құрыптарымыз, билер дәстүрі, батырлар үлгісі, жыраулар өнері, ақындық өнер, қазақтың қара өлендері т.б.

Біз Тәуелсіз деген сөзді де жие айтамыз, әсіресе саяси мағынада. Иә, саяси тұрғыдан біз тәуелсізбіз. Ал Тәуелсіздік тек саяси дербестік қана емес. Сонымен қатар уланған сана, әлсіз ой, намыстың мұқалуы, рухымыздың тайыздылығы. Бұлардан арылатын бір жол ол А. Байтұрсынұлы айтқан қазақылықты бойымызға сіңіру. Ахмет Байтұрсынұлының өмірбаяны мен шығармашылығын, жалпы Алашшылардың ұлықтаудың сыры неде? Ең алдымен қазақтың қазақтығын, қазақтың қазіргі тілі мен әдебиетін, жалпы мәдениетін қалыптастырған, бүгінгі еліміздің іргесін қалап, шекарасын белгілеп кеткен азаматтарымызды ұлықтау-бүгінгі өскелең ұрпақты тәрбиелеуде үлгі тұтатын өнеге болу үшін ауадай қажет.

Тарихтан белгілі нәрсе Алашшылар айдалды, атылды, отбасылары азапталды, көбінің ұрпақтары да қалмады. Алайда олардың соңғы демі таусылғанша «Елімнен, халқымнан, ұлтымнан жаным садақа» деп өмірден өтті. Міне осы қасиеттерді бүгінгі және ертенгі мемлекеттік қызметкерлердің бойына сіндіре білсек, Тәуелсіз Қазақстанның келешегі кемелді болмақ. Өткенге тағзым – тарихтан тағлым деген міне осы болар еді.

5 Қорытынды

Қорытындылай келе айтпағым: Тарихымыздан белгілі Алаш орталығы үш жерде орналасқан Семей, Орал, Қостанай-Торғай өңірлері. Алдыңғы екі өңірде Алашшыларға арналған аллеялар, монумент-ескерткіштер бар. Ал біздің өңірде өкініштісі әлі жоқ. Қостанай қаласының орталығында «Алаш аланының» бой көтеруі жайында билік басшыларына ұсыныс жасап, айтып келе жатқанама бес жылдан асты. Қарсылық жоқ. Уәде бар. Сондықтан кешіктірмей сенімімізді ақтап, үмітімізді үзбесе екен демекпіз. Бұл біріншіден.

Екіншіден, біраз жылдар бойы айтылып келе жатқан ұсынысым сәті түсіп, университетіміздің атауы Ахмет Байтұрсынұлы емес, Ахмет Байтұрсынұлы болып өзгеруіне байланысты керекті құжаттарды дайындап жатырмыз.

Үшіншіден, «Жаңа Қазақстанды» құрып көтеретіндер, дем беріп дамытатындар, өркендеп өрлеуіне жол ашатындар жаңа және жас кадрлар болса керек. Соларды мемлекеттік қызметке дайындағанда міндетті түрде Ахметтану, Алаштану пәндері оқытылсын.

Сондықтан тәуелсіздік пен ұлт тағдыры жолында қызмет қылған алыптарымыздың іс-әрекеті мен өнегелі ғұмырын әспеттеу, оны жас ұрпақтың бойына сіңіру отаншылдық, ұлттық сезімді қалыптастыруда ерекше маңызды екені даусыз. Қазақта «Өшкен жанды, өлген тірілді» деген сөз бар. Егер біз өзімізді Алаш қаһармандарының ізбасарымыз деп есептесек,

олардың биік рухани және азаматтық ерлігін бүгін мен болашақтың қасиетті қазынасы айналдыруға міндеттіміз. Отанға шынайы, адал қызмет етудің үлгісі – Алаш зиялылары!

Әдебиеттер тізімі

1. Мемлекеттік тіл: бүгінгі мен болашағы. Жинақ: М 44 Астана: Елорда, 1998. – 248 б.
2. Тәуелсіз Қазақстан жолындағы мәдени-ағартушылық және саяси тұрғыдан «Алаш» партиясы көшбасшыларының халыққа қызметі. – Алматы: Мектеп, 2017 – 160 б.

Материал редакцияға түсті: 19.04.2022

КАЛКАМАН, Ж.

«АХМЕТ БАЙТУРСЫНУЛЫ – ДУША АЛАША»

В Смутное время в стране начала XX века существовало движение политических сил – Алаш. В начале этого движения в историю вышли многие тарланы, политическая культура которых соответствовала мировому уровню, времени учебы, грамотной, профессиональной подготовки, нравственно-нравственные качества которых основывались на многовековых ценностях предков А. Букейханова, А. Байтурсынова, М. Дулатова.

Ключевые слова: *Алашское движение, национально-освободительное движение, казахская автономия.*

KALKAMAN, ZH.

«AKHMET BAITURSYNULY – THE SOUL OF ALASH»

In the Time of Troubles in the country at the beginning of the twentieth century, there was a movement of political forces – Alash. At the beginning of this movement, many Tarlans whose political culture corresponded to the world level, the time of study, competent, professional training, whose moral qualities were based on the centuries-old values of the ancestors of A. Bukeikhanov, A. Baitursynov, M. Dulatov, went down in history.

Key words: *alash movement, national liberation movement, kazakh autonomy.*

ӘОЖ 82.0 (574)

Мырзағалиева, Қ.М.

*филология ғылымдарының кандидаты,
тіл және әдебиет теориясы кафедрасының
қауымдастырылған профессоры,
Ө. Сұлтангазин атындағы
педагогикалық институты*

Нұрсұлтанова, А.С.

*педагогика ғылымдарының магистрі,
психология кафедрасының оқытушысы,
П. Чужинин атындағы
Экономика және құқық институты,
А. Байтұрсынов атындағы
Қостанай өңірлік университеті,
Қостанай, Қазақстан*

АХМЕТ БАЙТУРСЫНУЛЫНЫҢ АТА-БАБАЛАРЫ

Түйін

Шежіре – ата-бабамыздың аты-жөні, тарихы. Біреу білсе, біреу біле бермеуі мүмкін, ата-әкенің әкесі, жеті атадан санағанда үшінші ұрпақ болса, баба, жеті атадан санағанда төртінші ұрпақ, қасиетті, ұзақ ғұмыр сүрген қария – атамыздың әкесі. Қазақ тарихында өткеніміз жайында сыр